

УДК 327(495)“190”
327(495:497.2)“198”

Dr Spiridon SFETAS
Aristotelov univerzitet, Solun

PROGLAŠENJE NEZAVISNOSTI BUGARSKE (22. IX – 5. X 1908) I NJEGOV ODJEK U GRČKOJ

APSTRAKT: Rad se bavi odnosom Grčke prema nezavisnosti koju je proglasila Bugarska 1908. godine. Grčka se plašila da će definitivno izgubiti Istočnu Rumeliju i da bi se Bugarska mogla proširiti prema Makedoniji. Zato se priklonila Otomanskoj imperiji protiv Bugarske. Kada je Krit proglasio ujedinjenje sa Grčkom, Atina je zauzela takozvani „besprekoran“ stav.

Ključne reči: Bugarska, Mladoturci, Grčka, Srbija, Krit

Posle nastanka autonomne bugarske kneževine (1878) tri problema su kvarila grčko-bugarske bilateralne odnose: sudbina Grka Istočne Rumelije, razgraničenje grčke i bugarske sfere uticaja u Makedoniji i ukidanje bugarske šizme.¹ Sva ova pitanja bila su međusobno povezana. Atina je težila podeli Makedonije između Bugarske, Srbije i Grčke na temelju teritorijalne ravnoteže moći i očekivala je od Bugarske konkretne predloge razgraničenja. Sofija je, naprotiv, insistirala na autonomiji Makedonije i odbijala svaku raspravu o njenoj podeli, smatrajući da su tamo većinsko stanovništvo Bugari i da će jednog dana doći do ujedinjenja s Bugarskom. Ukidanje bugarske šizme je stajalo u tesnoj vezi sa razgraničenjem u Makedoniji. Ekumenska patrijaršija je postavljala sledeće uslove za crkveno izmirenje: 1. Egzarhat je trebalo da napusti Carigrad i da prenese svoje sedište u Sofiju; 2. Njegova nadležnost se morala ograničiti na Kneževinu Bugarsku i Istočnu Rumeliju; 3. Makedonija je trebalo da stoji pod jurisdikcijom Ekumenskog patrijarha, ali je u severnim pokrajinama, gde je preovladavao slovenski elemenat, služba božja mogla biti na slovenskom. Tako se

---

¹ O kompleksu grčko-bugarskih odnosa u razdoblju 1880–1908.

moglo skicirati grčko-bugarsko razgraničenje. Bugarska Egzarhija je odbila uslove Patrijaršije i težila je da dobije saglasnost sultana Abdul Hamida II za imenovanje bugarskih episkopa u Makedoniji. Što se tiče Grka u Istočnoj Rumeliji (70.000), grčke vlasti nisu sumnjale da će ih bugarska većina asimilovati, ali su htele da uspore taj proces i iskoriste kao sredstvo pritiska na Bugarsku radi dobijanja ustupaka za Grke u Makedoniji.

Ni po jednom pitanju nije postignut grčko-bugarski sporazum. Kada su počeli grčko-bugarski oružani obračuni u Makedoniji (1904) više nije bilo prostora za pokušaje približavanja, posebno jer su posle antigričkog pogroma u Istočnoj Rumeliji (1906) tamošnje grčke škole i crkve zatvorene.² Uprkos anti-grčkim merama u Istočnoj Rumeliji, u julu i avgustu 1906. nije došlo do prekida grčko-bugarskih diplomatskih odnosa. Grčka nije mogla da reaguje oštrije jer se plašila da ne poveća svoju izolaciju na Balkanu. U julu 1906. grčka vlada Georgiosa Teotokisa je prekinula diplomatske odnose sa Rumunijom zbog progona tamošnjih Grka (1905) Zaoštavanje grčko-rumunskih odnosa 1905. zbog cinčarskog pitanja i zbog otkazivanja trgovačkog ugovora iz 1905. od strane Rumunije (1906) teško su pogodili grčko-rumunske trgovačke odnose. Tako je rumunsko tržište bilo zatvoreno za grčke proizvode (ulje, masline), koji su od 1905. sve više uvoženi iz Bugarske. Jeftini bugarski poljoprivredni proizvodi (pretežno žito) izvoženi su u Grčku. Karakteristično je da su u 1906. godini antigričkih izgreda u Istočnoj Rumeliji, grčko-bugarski trgovački odnosi doživeli neviden uspon. Te ekonomske pokazatelje vlade u Atini i Sofiji nisu mogle da zanemare. Radilo se ipak o privremenom poklapanju grčko-bugarskih privrednih interesa, a ne o nekom grčko-bugarskom zbližavanju. Da je kriza u tursko-bugarskim odnosima tokom 1906. zbog bugarske provokacije prema Abdul Hamidu II dovela do tursko-bugarskog rata, Grčka bi stala na stranu Turske. Antigrički izgredi u Istočnoj Rumeliji, koja je zapravo bila pod sultanovim suverenitetom, drsko držanje bugarske vlade Rače Petrova prema sultanu, bugarski vojni manevri na tursko-bugarskoj granici i po ruskom nagovoru najavljeni planovi o proglašenju nezavisnosti Bugarske i nacionalizaciji Orijentalne železnice,³ značajno su pogoršali odnose sa Osmanskim carstvom. Tokom 1906. i 1907. Teotokisova vlada je ispitivala mogućnosti potpisivanja jednog grčko-turskog ugovora koji bi regulisao grčku vojnu pomoć Turskoj u slučaju tursko-bugarskog rata i ustupke sultana Greima. Oni su se sastojali u otvaranju novih grčkih konzulata u Makedoniji i u koordinaciji zajedničke borbe protiv panslavizma.⁴ Ali Abdul Hamid II je postavio obnovu grčko-rumunskih diplomatskih odnosa kao preduslov za tursko-

² *Isto*, 357–373.

³ Vidi: E. Djakovona, „Ruskite planove za nezavistimosta na Balgaria 1906“, *Istoričeski pregled*, 5–6, 1999, str. 42–56.

⁴ T. Vlachov, *Kriza v balgaro-turskite otnošenija 1895–1908*, Sofija 1977, str. 117–118.

⁵ *Isto*, 119.

-grčki savez. On se plašio da bi Rumunija mogla da povede politiku zbližavanja sa Bugarskom ako bi nastao tursko-grčki savez.⁵

Bugarska je bila autonomna kneževina pod sultanovim suverenitetom, ali se početkom XX veka ponašala kao nezavisna država. Sa više evropskih zemalja je potpisala trgovačke ugovore, a sa Rusijom i vojnu konvenciju (1902), učestvovala je na međunarodnim konferencijama u Hagu (1899, 1907). Ali, autonomna kneževina je Osmanskom carstvu plaćala danak: diplomatski predstavnici u inostranstvu su imali titulu diplomatskih agenata, telefonska i telegrafska služba kneževine i Istočne Rumelije nije bila pod istom upravom, inostrane kompanije su imale suverena prava nad železnicom. Zato je Bugarska težila da bude priznata kao nezavisna država. Povratak Rusije na Balkan posle poraza u ratu sa Japanom (1904–1905), ruski uticaj u Srbiji posle obaranja dinastije Obrenović (1903), srpsko-bugarski ugovori iz 1904. i bugarske provokacije (1906), uznemiravali su turskog vladara. Od 1906. Osmansko carstvo je računalo sa mogućnošću rata protiv Bugarske i pokušavalo da obezbedi ako ne savez, onda bar neutralnost balkanskih država. Tom cilju je služila i poseta turskog ambasadora u Parizu Munir-paše Beogradu novembra 1906. i Bukureštu u martu 1907. I srpska i rumunska vlada su želele da izvuku koristi iz slabosti Osmanskog carstva. U Beogradu su tražili sultanovo odobrenje za izgradnju Jadranske železnice (Prahovo–Niš–Prokuplje–Jadran) kao reakciju na planove Beča o izgradnji Bosanske železnice (Sarajevo–Uvac–Kosovska Mitrovica); u Bukureštu je zahtevano da sultan izvrši pritisak na Ekumenskog patrijarha da se sprovede u život sultanova *irada* iz 1905. o priznavanju Cincara za *milet*.⁶ Beograd i Bukurešt su odbili da sklope sa Osmanskim carstvom savez protiv Bugarske, ali se srpska vlada ograničila na blagonaklonu neutralnost u slučaju tursko-bugarskog rata. Time verovatno treba objasniti zašto je Osmansko carstvo dozvolilo naimenovanje srpskog arhimandrita Save za vikara Veleško-debarske episkopije u novembru 1906.⁷

Iako Osmansko carstvo nije ispunilo ni srpske ni rumunske zahteve, Munir-paša je u julu 1908. opet posetio Beograd, Atinu i Bukurešt. U Beogradu je pokrenuo pitanje saveza protiv Bugarske, ali je novi ministar inostranih poslova Milovan Milovanović odbio svaku diskusiju o tome, pogotovo jer je sultan odobrio izgradnju Bosanske železnice i time potpomogao politiku Beča na Balkanu. Obezbeđivanju srpske i grčke neutralnosti u slučaju tursko-bugarskog rata je, po informacijama tamošnjih bugarskih diplomata, služila i poseta Munir-pa-

⁶ O putovanju Munir-paše v. R. Popov, „Balkanskite vzaimootnošenija i misija na Mjunit Paša prez 1906–1908“, *Vekove*, 1, 1972, str. 6–15.

⁷ *Isto*, 12.

⁸ Centralen državni arhiv (CDA), Fond 322, Opis 1, Archivna edinica 220, Michajlovki Nemačkom ministarstvu inostranih poslova, dešifrovani telegram br. 506, Atina, 11.VIII 1908.

⁹ CDA, Fond 322, Opis 1, Archivna edinica 220, Michajlovki Nemačkom ministarstvu inostranih poslova, dešifrovani telegram br. 496, Atina, 31.VIII 1908.

še Atini.⁸ Ali, u svom razgovoru sa kraljem Đorđem I i ministrom inostranih poslova Georgiosom Baltacisom dominiralo je pitanje kompenzacija grčkim i turskim izbeglicama.⁹ Ne postigavši sporazum sa grčkom vladom, Munir-paša je nastavio za Bukurešt. Tamo njegovoj poseti nije pridavan značaj, budući da se ionako pokazala kao bespredmetna. Dok je Munir-paša bio u Bukureštu, izbila je Mladoturska revolucija, te je tako nastala nova situacija.

Očigledno je da su odnosi Osmanskog carstva sa Bugarskom već pre Mladoturske revolucije bili napeti. Mladoturska revolucija je u Sofiji izazvala uznemirenost i dovela u nepraviliku Malinovljevu vladu. Bugarska vlada je bila usredsređena na reforme koje su Velika Britanija i Rusija planirale u Revalu (Talinu), a događaji u Osmanskom carstvu su iznenada bacili u zasenak pitanje reformi u Makedoniji. Malinovljeva vlada se pitala da li će Mladoturci moći ponovo da uspostave ustavni režim, što možda i nije odgovaralo bugarskim interesima, jer bi time bila oslabljena nacionalna borba Bugara u Makedoniji, i da li bi neredi u Osmanskom carstvu mogli da dovedu do njegove destabilizacije. U svakom slučaju, Bugarska je morala da razvije neku nacionalnu strategiju.

Dana 25. jula – 7. avgusta 1908. bugarski ministar rata Stefan Paprikov je predao kralju Ferdinandu memorandum o stavu koji je Bugarska trebalo da zauzme. U njemu je pisalo:

„Teško je predvideti kako će se događaji razvijati jer rivalske strane ne predstavljaju jasne društvene snage. Moguća su velika iznenađenja. Ali, svaki razvoj događaja će biti sudbonosan kako za nas, tako i za Tursku. Za Tursku je moguć preporod u skladu sa vizijom Mladoturaka, ali i gubitak njenih pokrajina. Za nas može doći pogodan trenutak, možemo ostvariti naše ideale, ali nas događaji mogu naterati da ih odložimo do daljnjeg ili nam prirediti teškoće u njihovom ostvarivanju. Sve zavisi od razvoja događaja, kako ih shvatimo i iz njih izvučemo korist. Činjenice nas sada teraju da postupamo pažljivo i dalekovidno. Ne preduzimajući ništa što bi se moglo smatrati znakom naše spremnosti da se umešamo u unutrašnje poslove Osmanskog carstva, treba da budemo u stanju pripravnosti i da budemo spremni da zauzmemo konkretan i odlučan stav kada dođe vreme. Normalan razvoj stvari u Osmanskom carstvu, ponovno uspostavljanje i konsolidacija ustavnog režima ne odgovara našim interesima, ali to nećemo moći sprečiti...“¹⁰

Malinovljeva vlada je postavila proglašenje nezavisnosti Bugarske kao strateški cilj, nezavisno od sudbine osmanskog ustava. U prvom planu su bili ukidanje vazalnog statusa Bugarske i uklanjanje smetnji Bugarskoj u međunarodnim odnosima. Povod za eskalaciju krize u tursko-bugarskim odnosima bio je slučaj Gešov i preuzimanje Orijentalne železnice od strane bugarskih vlasti.

¹⁰ Vidi: *Dokumenti po objavjivane na nezavisimosta na Balgaria. Iz tajnija cabinet na knjaz Ferdinand* (izd. Cv. Todorova i El. Statelova), Sofija 1968, str. 22.

Osmanska vlada nije pozvala bugarskog diplomatskog agenta u Carigradu Ivana Gešova na službenu večeru povodom sultanovog rođendana (25. avgusta/12. septembra 1908) sa obrazloženjem da Bugarska nije nezavisna država. Tada je bugarska vojska stavila celokupnu mrežu Orijentalne železnice na bugarskom tlu pod bugarsku upravu (9/22. septembra 1908) i proglasila je bugarskom železnicom.¹¹

Razvoj tursko-bugarskog sukoba praćen je u Atini sa razumljivim zanimanjem. Grčka štampa je imala vrlo oštar antibugarski ton. Radikalni »Εμπρς« je psovao Bugare kao narod čije znanje i obrazovanje ne idu dalje od zanimanja svinjara. Nevraćanje orijentalnih železničkih pruga je po njemu bilo pljačka. Tvrdio je da je Bugarska od uvođenja ustava u Turskoj izgleda verovala da joj ostaje još samo put nasilja da ostvari svoje nade na Makedoniju. Ako bi se svađa oteгла, rat je navodno bio neizbežan.¹²

Novine „Νέσφ Αστφ“ su smatrale da s obzirom na prijateljski prijem kneza Ferdinanda kod cara Franje Josifa, Bugarska mora da je dobila podršku Austro-Ugarske za svoje držanje. Službene bugarske ličnosti se ne bi tako otvoreno izjasnile protiv predaje železnice kada ne bi bile sigurne da imaju podršku onih sila kojima nije išao u prilog preporod Turske. Ako se to ima u vidu, razumljiv je oštar jezik britanske i francuske štampe uperen ne samo protiv Bugarske, već i protiv ljudi koji su iza nje stajali. Zato, ako bi Bugarska ostala na svom stanovištu, trebalo bi da se plaši ne samo svađe između Bugarske i Turske, već i evropskog sukoba.¹³

U razgovoru sa nemačkim ambasadorom Hanielom, grčki ministar inostranih poslova Georgios Batlakis je izrazio nadu da će u slučaju rata Bugarska biti poražena. Po njegovom mišljenju, pobeda Turaka je sigurna ukoliko Bugarsku ne podrži neka treća sila. Rusija za to trenutno nije bila sposobna. Nasuprot tome, izgleda da je Batlakis gajio nepoverenje prema Austro-Ugarskoj. On je, međutim, mislio da Austro-Ugarska tako važne odluke ne bi donosila bez pristanka Nemačke.¹⁴

U slučaju rata, Grčka bi prema Osmanskom carstvu zauzela stav blagonaklone neutralnosti. Turski poslanik u Atini Nabi-bej je izjavio da iako nema nikakvog pisanog sporazuma između dve vlade, Grčka je na turskoj strani, tako da Turska u slučaju nužde može da povuče trupe sa grčke granice.¹⁵

¹¹ Vidi: El. Statelova, St. Grančarov, *Istorija na Nova Balgarija 1878–1944*, Tom III, Sofija 2006, str. 218–219.

¹² Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (PA AA), Akten betreffend Beziehungen Griechenlands zu Bulgarien, Bd. 2 (vom September 1906 bis 31. Mai 1913), Haniel Bülowu, br. 68, Atina 2.X 1908.

¹³ *Isto.*

¹⁴ *Isto.*

¹⁵ *Isto.*

U diplomatskim krugovima se proglašenje nezavisnosti Bugarske smatralo sledećim korakom bugarske vlade. Nemački poslanik u Carigradu baron Maršal je računao da će sultan u tom slučaju objaviti rat Bugarskoj, jer ne želi da bude lišen suvereniteta nad Istočnom Rumelijom.¹⁶ Po njegovom mišljenju, ratno oduševljenje je vladalo među vodećim oficirima osmanske vojske. Oni su računali s tim da linija Jedrene–Kirkiellisse (Saranda Ekklisies) ne bi izdržala bugarski napad, ali su bili ubeđeni da bi se Bugari zaustavili na Čataldša-liniji.¹⁷ Osmanska vojska je bila ubeđena u svoju pobeđu ako bi Grčka ostala neutralna i ako bi Rumunija postavila u Dobrudži nekoliko divizija, tako da znatan deo bugarskih snaga bude prebačen na granicu sa Rumunijom.¹⁸

Rusija, koja je politički prevrat u Osmanskom carstvu pratila sa uznemirenošću, pozvala je Bugarsku da se ne upušta u avanturu i ne proglašava nezavisnost, već da Beču prepusti da prekrši odluke Berlinskog kongresa. Taj savet je ruski ministar inostranih poslova Izvoljski dao bugarskom diplomatskom agentu u Parizu Dmitru Stančovu, pri jednom susretu u Karlovim Varima (krajem avgusta 1908).¹⁹ Bilo je poznato da Austro-Ugarska namerava da anektira Bosnu i Hercegovinu. Ako bi bila sazvana međunarodna konferencija za reviziju odluka Berlinskog kongresa, kako je Rusija planirala, tada bi ruska diplomatija mogla da pokrene pitanje nezavisnosti Bugarske. Kada se Izvoljski, ruski ministar inostranih poslova 15. septembra u Buhlau sreo sa Erentalom, austrougarskim ministrom inostranih poslova, on ga je obavestio da bi neke okolnosti mogle da dovedu do austrougarske aneksije Bosne i Hercegovine.²⁰ Kada je Izvoljski primetio da se to tiče svih zemalja koje su potpisale Berlinski ugovor i da bi to moglo da poremeti mir na Balkanu, Erental je odgovorio da se radi o bilateralnom pitanju između Austro-Ugarske i Osmanskog carstva. Radi mira, Austro-Ugarska će povući svoje trupe iz Novopazarskog sandžaka.²¹ Izvoljski je odgovorio da Rusija neće objaviti rat, ali budući da se radi o povredi jednog člana Berlinskog ugovora može pokrenuti pitanje njegove revizije. U tom slučaju bi se raspravljalo o otvaranju Bosforskog moreuza za ruske ratne brodove, nezavisnosti Bugarske, granicama Srbije i Crne Gore i o ukidanju ograničenja iz člana 29 u pogledu Crne Gore.²²

¹⁶ PA AA, R 7531, Akten betreffend Beziehungen Griechenlands zu Bulgarien, Bd. 2 (vom 19. September 1906 bis 31. Mai 1913), Baron Maršal Ministarstu inostranih poslova, No. 314, Terapia, 30.IX 1908.

¹⁷ *Isto.*

¹⁸ *Isto.*

¹⁹ V. El. Statelova, St. Grančarov, *n. d.*, 217.

²⁰ *British Documents on the Origins of the War 1898–1914*, Vol. V, The Near East. The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903–1909 (edited by G.P. Gooch and H. Temperley), London 1953, str. 383.

²¹ *Isto.*

²² *Isto.*

Razgovor dvojice ministara inostranih poslova nije imao službeni karakter. Nije se radilo o sporazumu Beča i Sankt-Peterburga. U svakom slučaju, Austro-Ugarska je želela da izbegne povezivanje međunarodnog priznanja aneksije Bosne i Hercegovine i otvaranja Moreuza u korist Rusije. Ali se u principu složila sa nezavisnošću Bugarske, kako bi umirila Bugarsku i Rusiju. Kada je bugarski knez Ferdinand posetio Budimpeštu (10–12/23–25. septembra) da bi učestvovao na svečanostima povodom jubileja dolaska na vlast Franje Josifa, sreo se sa Rentalom. On nije imao primedbi na proglašenje nezavisnosti Bugarske.²³

Uprkos upozorenjima Velike Britanije i Rusije Bugarskoj da se ne upušta u rizik proglašenja nezavisnosti i destabilizacije mladoturskog režima, Ferdinand nije popuštao. Dana 22. septembra/5. oktobra 1908, jedan dan posle proglašenja aneksije Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske, Ferdinand je uz pompu u staroj prestonici Trnovu, u crkvi Svetih 40 mučenika, proglasio nezavisnost zemlje. Istovremeno se proglasio i za cara suverene „Kraljevine“ Bugarske.²⁴

U Atini Teotokisova vlada nije bila iznenađena proglašenjem nezavisnosti Bugarske, ali su koordinisani koraci Bugarske i Austro-Ugarske uznemirili grčku vladu. Pošto se radilo o povredi Berlinskog ugovora i budući da su evropske sile bile podeljene u koalicije, grčka štampa je ukazivala na opasnost međunarodne krize kao posledice proglašavanja bugarske nezavisnosti.²⁵ Politička kriza na Balkanu se odrazila i na međunarodne berze. Na londonskoj i pariskoj berzi pale su akcije Velike Britanije, Francuske, Austro-Ugarske i Bugarske, dok je 23. septembra/6. oktobra, dakle jedan dan posle proglašenja nezavisnosti Bugarske, na atinskoj berzi zabeležen opadajući indeks akcija.²⁶ Kriza je mogla da eskalira ako Osmansko carstvo i Bugarska objave rat. U Atini se nije sumnjalo u to da bi na početku Bugarska postigla uspehe. Ako bi Osmansko carstvo prebacilo nekoliko divizija iz Azije, moglo bi da se zaustavi bugarsko napredovanje. Ako bi pak, Osmansko carstvo prihvatilo proglašenje nezavisnosti Bugarske, opasnost za grčku stranu bi ležala u bugarskoj nadmenosti koja bi u Makedoniji mogla stvoriti nove gotove činjenice.²⁷

Dana 23. septembra/6. oktobra 1908. bugarska diplomatska agencija u Atini je službeno obavestila grčku vladu o proglašenju nezavisnosti Bugarske,

²³ Vidi: El. Statelova, St. Grančarov, *n.d.*, 219.

²⁴ O međunarodnoj dimenziji proglašenja nezavisnosti Bugarske u vezi sa aneksijom Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske vidi novu zbirku dokumenata *100 godina od objavjavaneto na Nezavisimista na Balgaria* (ur. Coco Biljarski), Izvestija na Daržavnite Archivi 95–96, Sofia 2008.

²⁵ *Νέσπ Αστν*, 23.IX 1908.

²⁶ *Νέσπ Αστν*, 24.IX 1908.

²⁷ *Νέσπ Αστν*, 23.IX 1908.

²⁸ CDA, fond 322, opis 1, Arhivna edinica 220, Bugarska diplomatska agencija Baltacisu, br. 774, Atina, 23.IX 1908.

²⁹ *Νέσπ Αστν*, 24.IX 1908.

izrazivši pri tom ubedenje da će nova era koja je počela za bugarsku državu, do-prineti daljem razvoju dobrih grčko-bugarskih odnosa.²⁸ Grčka vlada, međutim, nije delila taj optimizam. Još istog dana ministarski savet se sastao da oceni novo stanje na Balkanu, ali nije mogao da donese nikakve konkretne odluke.²⁹ Teotokisova vlada je stajala pred istom dilemom kao i Diligianisova 1885. kada je Bugarska anektirala Istočnu Rumeliju: da profitira od krize i na osnovu povrede Berlinskog ugovora traži teritorijalno obeštećenje u Epiru ili Makedoniji, ili da se poveže sa Osmanskim carstvom protiv Bugarske uz osiguranje nekih ustupaka u Makedoniji. Prva opcija je bila opasna. Teotokisova vlada je pozdravila političke promene u Osmanskom carstvu, a mirni odnosi Atine i Mladoturaka bi se poremetili ako bi se postavili teritorijalni zahtevi. Druga opcija je u načelu bila u tradicionalnom okviru grčke politike prema Osmanskom carstvu posle izgubljenog grčko-turskog rata 1897. Proglašenje nezavisnosti Bugarske je bio udarac za Grčku. Istočna Rumelija će sada zaista postati deo bugarske države. Ni sultan ni ekumenski patrijarh neće imati pravo da interveniše u korist tamošnjih Grka. Uprkos antigričkih izgreda 1906. godine nije se odustajalo od nade da će grčke crkve i škole opet moći da rade dokle god je Bugarska autonomna kneževina. Nisu se zato Grci u Carigradu oštrije usprotivili nego Turci proglašenju nezavisnosti Bugarske.³⁰

Ako bi Bugarska ostala nekažnjena i ako bi evropske sile prihvatile bugarsku nezavisnost, atinska vlada je računala da će Ferdinandov ugled porasti i da će „treće bugarsko kraljevstvo“ imati povoljniju poziciju za preduzimanje akcija u Makedoniji. Iz tih razloga je Teotokis uveravao vladu Kamil-paše da će Grčka pružiti vojnu pomoć Mladoturcima, ako bi došlo do tursko-bugarskog rata.³¹ Tako je sve zavisilo od stava osmanske vlade, odnosno koliko su u Carigradu bili spremni da se bore protiv Bugarske. Za Osmansko carstvo posledice bugarskog državnog udara su, po proceni britanskog ambasadora, bile sledeće:

„Bugarska. Turska vlada se protivi tituli cara Bugara koja bi neizbežno bugarskom vladaru dala osnovu da se eventualno izbori za vlast nad makedonskim Bugarima, na koje je proglas već imao određeni učinak. Iako su spremni da neka konferencija prizna nezavisnost Bugarske, ne bi mogli da potpišu nikakav protokol koji bi knezu Ferdinandu dao suverena prava nad Istočnom Rumelijom. Bili bi primorani da zadrže svoja prava nad tom pokrajinom i da se za njih, ako zatreba, izbore vojnom akcijom. Potpuno su ubeđeni da će ako Istočna Rumelija

³⁰ Vidi: V. Georgiev, St. Trifonov, *Istorija na Balgarite 1878–1944 v dokumenti*, tom I, 1878–1912, Sofija 1994, str. 270–271.

³¹ *Die Auswärtige Politik des Deutschen Reiches 1871–1914. einzige vom Auswärtigen Amt autorisierte gekürzte Ausgabe des amtlichen Aktenpublikation der Reichsregierung unter Leitung von A.M. Barthodz und Fr. Thimme*, Dritter Band, Berlin 1928, str. 241. Nemačka ambasada Ministarstvu inostranih poslova, br. 9062, Terapia, 12.X 1908.

³² *British Documents on the Origins of the War 1898–1914, n.d.*, str. 426, Sir G. Louder Sir Edwardz Greju, tel. br. 317, Terapia, 12. oktobar 1908.

prestane da bude neka vrsta tampon države između Bugarske i Turske, Bugarska neizbežno imati aspiracije na Makedoniju koje će voditi [velikom] sukobu.³²

Dok je u Atini vladalo raspoloženje da se postigne sporazum sa Osmanskim carstvom, odluka stanovnika Krita od 7. oktobra da se to ostrvo ujedini sa Grčkom je priredila grčkoj vladi velike teškoće. Kada se na Kritu čulo za proglašenje nezavisnosti Bugarske, Elefterios Venizelos je svojim prijateljima poslao sledeću poruku 23. septembra/6. oktobra 1908:

„Pošto se Bugarska proglasila za kraljevinu, hitno je da mi sutra proglasimo ujedinjenje. Dovedite što više nenaoružanih ljudi do sutra u 14,00 popodne u Kaneu. Živela nacija, živelo ujedinjenje.“³³

Na demonstracijama u Kanei 24. septembra/7. oktobra bučno je izvikano ujedinjenje Krita sa Grčkom. Istovremeno je pozvan kralj Đorđe I da grčkom vojskom zauzme ostrvo. Međunarodne trupe su pasivno posmatrale događaje. Na vanrednoj sednici kritska skupština je 29. septembra proglasila nezavisnost Krita i ujedinjenje ostva sa Grčkom u nedeljivu ustavnu monarhiju.

Događaji na Kritu su iznenadili grčku vladu. Teotokis je označio ujedinjenje Krita sa Grčkom kao posledicu proglašenja bugarske nezavisnosti i izrazio uverenje da će se hrišćanski stanovnici Krita razumno držati, da opravdanim oduševljenjem neće učiniti neku glupost.³⁴

Pošto je temelj Grčke spoljne politike bio savez sa Osmanskim carstvom protiv Bugarske, Kritsko pitanje je podrivalo ova nastojanja Atine, a bilo je i udarac mladoturskom režimu. Prvi komentari grčke štampe o postupku Krićana nisu bili povoljni. Novine „Εμπρος“ su okarakterisale samovljnu akciju Krićana kao korak koji podriva grčko-osmanski savez i koji bi mogao da natera Osmansko carstvo da se nagodi sa Bugarskom.³⁵ Novine „Νέου Αστυ“ su blagonaklono posmatrale proglašeno ujedinjenje Krita sa Grčkom, ali su ukazale na pravne razlike između bugarske nezavisnosti i događaja na Kritu. U slučaju Bugarske radilo se o povredi Berlinskog ugovora, jer je suverenitet sultana bio samo formalan, dok je Kritsko pitanje već bilo internacionalizovano i ticalo se velikih sila koje su se samo svađale oko pitanja vremena ujedinjenja ostrva sa Grčkom. Ali taj čas je kucnuo, a od grčke aneksije Krita će i Turska imati koristi, jer će joj navodno ojačana Grčka bolje moći da pomogne.³⁶ Zatim, knez Ferdinand je planirao proglašenje nezavisnosti Bugarske, dok se kralj Đorđe I nije mešao na Kritu.³⁷

³³ ...Pismo Venizelosa njegovim ljubljenim zemljacima (bez datuma)

³⁴ *Εμπρος*, 25.IX 1908.

³⁵ *Εμπρος*, 25.IX 1908.

³⁶ *Νέου Αστυ*, 25.IX 1908.

³⁷ *Νέου Αστυ*, 26..IX 1908.

³⁸ W. Zürer, „Das Kreta-Problem 1908–1912. Über die Unfähigkeit zur diplomatischen Konfliktlösung vor dem Ersten Weltkrieg“, *Südost-Forschungen*, XXXVII (1979), str. 42.

Teotokisova vlada je zauzela poznato „besprekorno držanje“ prema Kritskom pitanju. Uveravala je da sa događajima na Kritu nema nikakve veze i prepuštala je silama zaštitnicama da reše problem. Ako bi pak Evropa odobrila aspiracije Beča i Sofije, Teotokis je planirao da sem ustupka ujedinjenja, za Grke u Turskoj obezbedi i druge povlastice.³⁸

Ali, stav sila zaštitnica prema Kritskom pitanju nije bio jedinstven. Velika Britanija se u tom trenutku odlučno protivila ujedinjenju Krita sa Grčkom, smatrajući da bi time mladoturski režim bio dodatno podriven baš u času kada je počinjala predizborna borba u Osmanskom carstvu. Ona je reagovala proturski, a njena sredozemna flota od sedam brodova poslata je u Egejsko more da bi mogla da u slučaju nužde vojnim sredstvima zaštiti prava sultana na ostrvo. Sem toga, London je sprečio smanjenje broja svojih vojnika (500) koje je bilo predviđeno za početak 1909. dok god traje nezakonito stanje u Kanei.³⁹ Francuski premijer Klemanso je zauzeo suprotan stav. On je insistirao na uključivanju kritske problematike u program konferencije i plašio se oštrog nastupa u Kanei i Atini. To je učinio ne samo zbog svog tradicionalnog filohelenizma, već očekujući da će na taj način pojačati uticaj Francuske i obezbediti monopol za sopstvenu industriju protiv nemačke konkurencije prilikom naoružavanja flote koju je Grčka nameravala da sprovede. Rusija je htela da sile zaštitnice o Kritskom pitanju raspravljaju na marginama balkanske konferencije, a da njihovu odluku potom ratifikuje evropski koncert sila. Nemačka i Austro-Ugarska su iz razumljivih razloga bile protiv raspravljanja o Kritskom pitanju na međunarodnom nivou.⁴⁰

Teotokisova vlada je razmatrala dve opcije. Atina je bila spremna da u slučaju bugarsko-turskog rata Osmanskom carstvu pruži vojnu pomoć. Zato je Atina predložila Mladoturcima sporazum kojim bi se zapečatila aneksija Krita, dok bi se komitetu „Jedinstvo i napredak“ stavila u izgled podrška grčkog elementa u Osmanskom carstvu, kao i materijalna pomoć Grčke u slučaju sukoba sa Bugarskom.⁴¹ Druga opcija je bila, kao što je rečeno, izboriti se za razmatranje Kritskog pitanja na planiranoj Balkanskoj konferenciji. Atina se pozivala na to da je Krit bio autonomna oblast, da je od 1906. kralj Grka imenovao Visokog komesara, da međunarodne trupe treba da se povuku u julu 1909, da je ujedinjenje ostrva sa Grčkom bio formalan postupak koji nije bio uperen protiv Osmanškog carstva. Sa pravnog gledišta, odvajano je bugarsko proglašenje nezavisnosti od Kritskog pitanja. Odluku Teotokisove vlade da se ne upušta u avanture na severu, već da se pozabavi Kritom podržao je i Elefteros Venizelos. U jednom pismu (od 12. oktobra 1908.) Anastasiosu Mijaulisu je ukazao na to da bi vlada napravila veliku grešku kada bi kao reakciju na proglašenje nezavisnosti Bugar-

³⁹ *Isto*, 42–43.

⁴⁰ *Isto*, 43–44.

⁴¹ *Isto*, 45.

⁴² .... Venizelosovo pismo (12.X 1908.) Atanasiosu Miaulisu.

ske težila proširenju severnih grčkih granica. Grčka bi bila izolovana, a Osmansko carstvo bi se moglo pokazati popustljivim prema bugarskim zahtevima. Naglasio je da je bugarska vojska jača od grčke i da zato u Atini treba doći do zaključka da je nužna promena stvari, jer bi se inače moralo računati na nacionalnu katastrofu.⁴²

Mladoturci su odbili uslove za savez Teotokisove vlade.⁴³ S obzirom na predizbornu borbu hteli su da spreče dalje smanjivanje Osmanskog carstva koje je iritiralo pristalice sultana i moglo da smanji šanse za pobeđu komiteta „Jedinstvo i napredak“. Rešenje Kritskog pitanja bi moglo biti presedan za sudbinu drugih rubnih područja Osmanskog carstva. Putovanje vođe grčke opozicije Georgiosa Ralisa u Epir u vreme predizborne kampanje, turski ambasador u Atini Nabi-beg je nazvao odsustvom političkog takta, koji je očito služilo podsticanju separatizma. Isticao je da je konačni cilj navodno bio da se posle sređivanja Kritskog pitanja pokrene Epirsko.⁴⁴ Britanska politika je bez sumnje ohrabivala Mladoturke da ostanu nepopustljivi kada je reč o Kritskom pitanju.

Grčka nada da se o Kritskom pitanju raspravlja na međunarodnoj Balkanskoj konferenciji se nije ostvarila. Velika Britanija, Nemačka i Rusija su se doduše, složile o temama o kojima bi trebalo diskutovati, ali je Austro-Ugarska odbila sazivanje konferencije sa obrazloženjem da aneksija Bosne i Hercegovine ne spada u reviziju Berlinskog ugovora, već da se to tiče samo Turske i Beča. Memorandumi koji su u decembru 1908. razmenjani između Austro-Ugarske i Rusije⁴⁵ ostali su bez rezultata. Bez saglasnosti Austro-Ugarske Nemačka nije bila spremna da podrži sazivanje Balkanske konferencije.

U međuvremenu se ispostavilo da će se tursko-bugarski spor rešiti diplomatskim sredstvima. Zbog verskog fanatizma koji je vladao u Carigradu posle aneksije Bosne i Hercegovine i proglašenja nezavisnosti Bugarske, Mladoturci su se plašili da bi od rata profitirali konzervativni islamski elementi i pristalice sultana i da bi time destabilizovali novi režim.⁴⁶ Sem toga, počela je i predizborna kampanja, a ratna avantura bi ugrozila eksperiment sa ustavnošću. U zajedničkoj noti od 14/27. oktobra Velika Britanija, Francuska i Rusija pozvale su Bugarsku da odustane od vojnih mera i da od Visoke Porte pregovorima traži priznanje nezavisnosti Bugarske.⁴⁷ Bugarska je iz razumljivih razloga prihvatila predlog,

⁴³ Züerer, *n.d.*, 45.

⁴⁴ F.R. Bridge (ed.), *Austro-Hungarian Documents Relating to the Macedonian Struggle 1896–1912*. Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1976, str. 407.

⁴⁵ *British Documents on the Origin of the War 1898–1914, n.d.*, 538–543.

⁴⁶ *Die Auswärtige Politik des Deutschen Reiches 1871–1914, n.d.*, 241–241 (sic!), Baron Maršal ministarstvu inostranih poslova, br. 9026, Terapia, 11.X 1908.

⁴⁷ CDA, Fond 322k, Opis 1, Archivna edinica 220, Bugarsko ministarstvo inostranih poslova Bugarskoj diplomatskoj agenciji (Atina), br. 1217, Sofija, 17/30. oktobar 1908.

pogotovo jer je i Austro-Ugarska postupala na sličan način da bi regulisala aneksiju Bosne i Hercegovine.

Prilikom bugarsko-turskih pregovora od decembra 1908. do januara 1909. radilo se prvenstveno o sumi koju je Bugarska trebalo da plati Osmanskom carstvu da bi otkupila svoju nezavisnost. Na početku je Kamil-paša tražio svotu od 150 miliona zlatnih franaka, dok je bugarska vlada bila spremna da plati samo 82 miliona. Posle izborne pobjede Mladoturci su želeli da umanje posledice svog poraza od 4. i 5. oktobra 1908, pa su zato tražili ogromnu sumu koju Bugarska zbog nacionalnog ugleda nije htela da plati. Zbog toga je Kamil-paša smanjio sumu na 125 miliona zlatnih franaka, ali je zbog strateških razloga tražio kao odštetu ustupanje pograničnih bugarskih krajeva u Rodopima. Takvu trgovinu Malinovljeva vlada je odlučno odbila i prekinula pregovore. Iz taktičkih razloga naredila je delimičnu mobilizaciju, dok je Turska priredila manevre u Jeddrenima.

Da bi sprečila eventualni tursko-bugarski sukob, intervenisala je Rusija. Dana 17/30. januara 1909. ruska vlada je preuzela na sebe isplatu sume od 125 miliona zlatnih franaka, koja je pak trebalo da se oduzme od ratnih dugova koje je Osmansko carstvo trebalo da plati Rusiji. Bugarska se obavezala i da od Rusije preuzme kredit od 82 miliona franaka. Rusija je htela da iskoristi svoj uticaj u Bugarskoj i da po svaku cenu spreči da privremeno podudaranje interesa Austro-Ugarske i Bugarske dovede do potiskivanja ruskih pozicija u Bugarskoj. U novim okolnostima opet započeti tursko-bugarski pregovori su uspešno privedeni kraju. Dana 19. aprila Andrej Ljapčev i Rifat-paša su potpisali sporazum o priznanju nezavisnosti Bugarske od strane Osmanskog carstva.⁴⁸

U Atini su sa zanimanjem pratili dalji razvoj bugarskog pitanja. S gorčicom je konstatovano da je Bugarska iz krize izašla kao pobednik, dok je Grčka morala da se zadovolji sa već ranije najavljenim povlačenjem međunarodnih trupa sa Krita. Dana 29. aprila 1909. i Grčka je priznala nezavisnost Bugarske, a bugarsko diplomatsko predstavništvo je podignuto u rang ambasade. Termin Istočna Rumelija se više nije koristio. U Atini su računali s tim da bi Bugarska sada sa boljom pozicijom mogla da preduzima akcije u Makedoniji. Razlog što je izostala dinamična grčka reakcija politički i vojni krugovi tražili su u slabosti državnih ustanova i pre svega u manjkavoj vojnoj pripremljenosti. Kontrarevolucija u Carigradu 19. aprila 1909. je bila znak da ni u Osmanskom carstvu ne vladaju stabilne prilike. Nema sumnje da je nesposobnost Teotokisove i Ralisove vlade koja ju je nasledila, da iz balkanske krize 1908–1909. izvuku koristi bila bitan razlog za intervenciju vojske u Gudi u avgustu 1909. godine.

⁴⁸ O ruskoj inicijativi i tursko-bugarskom sporazumu v. El. Statelova, Sr. grancarov, n. d., 227–229.

Summary

Dr Spiridon Sfetas

Bulgaria's proclamation of independence (22 September /5 October 1908) and its impact on Greece.

Key words: *Bulgaria, Young Turks, Greece, Serbia, Creta*

Taking advantage of the Young Turk Revolution, Bulgaria, in accordance with Vienna, proclaimed its independence on the 5th of October 1908. It caused consternation in Greece, where the government feared international complications, should the Ottoman Empire invade Bulgaria. In this case Greece would side with the Young Turks to extract concessions in Macedonia. Following the Bulgarian example, Creta proclaimed its Union with Greece. But Athens took a very cautious attitude towards the events in Creta, the King refused to accept the Union, since England spoke out against Creta's Union with Greece. Athens believed that it could raise the Creta Question in one international conference. But the Great Powers separated the Bulgarian Question from the Creta Question, so that no international conference was held.